

PIOTR GÓRECKI

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego

<https://orcid.org/0000-0002-6052-3968>

[pgorecki@uni.opole.pl](mailto:pgorecki@uni.opole.pl)

## Początki chrześcijaństwa i obecności relikwii Krzyża Świętego w Opolu

### Streszczenie

Opole przez wieki wiodło prym stolicy Górnego Śląska. Jego początki sięgają przynajmniej VIII w. W średniowieczu ten książęcy gród był centrum księstwa opolsko-raciborskiego i siedzibą kapituły kolegiackiej. Z jednej z najstarszych legend dowiadujemy się, iż pod koniec X w. tereny te nawiedzić miał biskup praski św. Wojciech i na nieodległym wzgórzu udzielać chrztu świętego Opolanom. Przez wieki mieszkańcy historycznej stolicy Górnego Śląska pamiętali o swoim legendarnym misjonarzu, nazywając go „Apostołem Śląska”, i czcili jego pamięć, zawierzając się jego opiece. Kolejna z legend głosi, że w 1024 r. (a może dopiero na początku XIII w.) подарowana została miastu cenna relikwia – częśćka z Krzyża Świętego. Wspaniały dar, o którego pochodzeniu nadal tak mało wiemy, na trwałe połączył losy miasta i jego mieszkańców z chrześcijaństwem, a znak krzyża, wraz z piastowskim orłem książąt opolsko-raciborskich, bardzo szybko stał się częścią herbu Opola.

**Słowa kluczowe:** św. Wojciech, relikwie Krzyża Świętego, początki chrześcijaństwa na Górnym Śląsku, Opole, księstwo opolsko-raciborskie.

### Abstract

#### The Beginnings of Christianity and the Presence of Holy Cross Relics in Opole

Opole led the way as the capital of Upper Silesia for centuries. Its origins date back to at least the 8<sup>th</sup> century. In the Middle Ages, this princely stronghold was the centre of the Opole-Racibórz principality and the seat of the collegiate chapter. One of the oldest legends says, that at the end of the 10<sup>th</sup> century St. Adalbert, Bishop of Prague, visited the area, and that he was to baptise the inhabitants of Opole on a nearby hill. For centuries, the inhabitants of the historic capital of Upper Silesia remembered their legendary missionary, calling him the ‘Apostle of Silesia’, and honoured his memory by entrusting themselves to his protection. Another legend has, it that a precious relic – a particle from the Holy Cross – was given to the city in 1024 (or perhaps as late as the beginning of the 13<sup>th</sup> century). The magnificent gift, whose origin we still know so little about, permanently linked the fate of the city and its inhabitants with Christianity, and the sign of the cross, together with the Piast eagle of the Opole and Racibórz princes, very soon became part of Opole’s coat of arms.

**Keywords:** St Adalbert, relics of the Holy Cross, the beginnings of Christianity in Upper Silesia, Opole, the Duchy of Opole and Racibórz.

Początki Opola<sup>1</sup> – książęcego grodu, a później stolicy księstwa opolsko-raciborskiego i siedziby kapituły kolegiackiej, dodajmy: jednej z najstarszych na Śląsku – sięgają przynajmniej VIII w. W pierwszej połowie XX w. przeprowadzono na Ostrówku badania archeologiczne, które wykazały, że znajdował się tutaj sporych rozmiarów (jak na tamte czasy i warunki) gród i osada, zamieszkała przez ok. 500 osób. Pod koniec X w. tereny te nawiedził biskup praski św. Wojciech, który – jak głosi legenda – miał na nieodległym wzgórzu udzielać chrztu świętego plemieniu Opolan. Przez wieki mieszkańcy historycznej stolicy Górnego Śląska pamiętali o swoim misjonarzu i czcili jego pamięć, zawierzając się jego opiece. W 1024 r. lub na początku XIII w. podarowana została miastu cenna relikwia – część z Krzyża Świętego. Wspaniały dar, o którego pochodzeniu nadal tak mało wiemy, na trwałe połączył losy miasta i jego mieszkańców ze świętą relikwią, a znak krzyża bardzo szybko znalazł się – wraz z piastowskim orłem książąt opolsko-raciborskich – w herbie naszego miasta.

## 1. Przedchrześcijański gród plemienia Opolan

Początki stałego osadnictwa w Opolu datowane są przynajmniej od VIII w. Po dosyć burzliwej wędrówce ludów na tereny położone nad Odrą przybyły ludy określające siebie jako „mający te same słowa” lub też „rozumiejący się”, wywodzący się z kręgu Słowian zachodnich. W górnym biegu Odry osiedliło się plemię Goleściców, z takimi grodami, jak Cieszyn i Racibórz. Co ciekawe, istnienie Raciborza jest o wiele wcześniejsze, być może sięgające czasów *Imperium Romanum*. Od Bramy Morawskiej prowadził przez te tereny szlak bursztynowy, wytyczający drogę z cesarstwa w kierunku Morza Bałtyckiego. Odnajdywane artefakty zdają się potwierdzać dogodne położenie Raciborza na kupieckim szlaku. Zresztą archeolodzy wciąż nas zaskakują. Niedawno podano do wiadomości, że w Raciborzu-Studziennej odkryto krzemionkowe narzędzia z epoki kamiennej, datowane nawet na 130 tys. lat p.n.e.<sup>2</sup>

W średnim biegu Odry osiedliło się kolejne plemię Słowian – Opolanie. Ich określenie pochodzi od nazewnictwa poszczególnych wspólnot rodowych, sąsiedzkich

---

<sup>1</sup> Prezentowany artykuł stanowi rozdział wprowadzający do monografii poświęconej parafii i kościołowi pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu: *Sub signo Sanctae Crucis. Dzieje parafii i kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (1024–1223–2025)*. Wydanie monografii zaplanowano jesienią 2025 r..

<sup>2</sup> Niedawne znaleziska prof. Wiśniewskiego okrzyknięto jako najstarsze ślady pobytu człowieka na przedpolu Bramy Morawskiej.

lub terytorialnych, związanych wspólnymi prawami i obowiązkami – „opola”<sup>3</sup>. Termin ten określał także nazwę lokalnego terytorium, na którym mieszkała wspólnota sąsiedzka, wspólnie broniąca się przed wrogiem. Społeczność sąsiedzko-lokalna „opola” zamieszkiwała teren wokół pasa pól uprawnych i pastwisk stanowiących podstawę ich bytu. Organizacja opolna przetrwała do późnego średniowiecza. Opola były podokręgami kasztelanii i stanowiły najniższą jednostkę administracyjno-podatkową w Polsce średniowiecznej<sup>4</sup>. Struktura jednej z takich osad, położonej w Pradolinie Wrocławskiej na wyspie rozdzielonej od lewej strony głównym nurtem rzeki Odry, od prawej zaś starorzeczem, przy którym z czasem powstały miejskie młyny (stąd nazywano ją Młynówką), dała nazwę dzisiejszemu miastu.

W zachowanym w monachijskim muzeum dokumencie Geografa Bawarskiego z 845 r. zwanym *Fragmentum Geographicum*<sup>5</sup>, nieznanym z imienia autor wymienił plemiona mieszkające na wschód od Łaby i na północ od Dunaju. Podróżnik pisał m.in. o słowiańskim plemieniu *Sleenzane* z 14 *civitates*, *Opolinach* z 20 *civitates* i plemieniu *Golensizi* z 5 *civitates*<sup>6</sup>. Jednym z takich grodów był z pewnością ten, który w latach 30. ubiegłego wieku odkryto na wyspie Pasiece, a który historycy nazywają od wieków Ostrówkiem (osadą na wyspie). Na północnym cyplu odkryto relikty po zabudowie drewnianej, datowanej na ok. 1000 r. n.e. Gęsto usytuowane obok siebie domy o konstrukcji wieńcowej rozdzielała sieć ulic moszczona drewnem. Domki, mające ok. 9 i 21 m<sup>2</sup> powierzchni, miały podłogi usytuowane na legarach, a całe osiedle otoczone było wałem o konstrukcji drewniano-ziemnej. Ludność prowadziła osiadły tryb życia, zajmowała się początkowo rolnictwem i hodowlą, a od XI w. daje się także dostrzec jej charakter rzemieślniczo-handlowy. Co ciekawe, handel nie odbywał się na Ostrówku, ale na prawym, wysokim brzegu Odry, tj. w północnej części dzisiejszego Rynku i w bliskim sąsiedztwie dzisiejszego kościoła katedralnego. Odkryte na terenie dawnej osady znaleziska dowodzą, że społeczność plemienna prowadziła handel z Państwem Wielkomorawskim, później zaś z Księstwem Czeskim<sup>7</sup>.

<sup>3</sup> Inaczej terytorialna organizacja sąsiedzka, występująca dość często u Słowian zachodnich. Spotykane jeszcze dzisiaj nazwy miejscowości: Opole Lubelskie, Opole-Świerczyna w województwie mazowieckim, Stare Opole i Nowe Opole w województwie mazowieckim czy Opole w województwie łódzkim, zdają się potwierdzać prasłowiański rodowód górnośląskiego Opola oraz jego znaczenie.

<sup>4</sup> Zob. Samuel Bogumił Linde. 1809. *Słownik języka polskiego*. T. 2. Cz. 1: *M–O*. Warszawa: Drukarnia Księży Pijarów, 532–533.

<sup>5</sup> Wcześniej ten cenny zabytek wczesnośredniowiecznego piśmiennictwa przechowywany był w klasztorze św. Emmerama w Ratyzbonie.

<sup>6</sup> *Civitas* (miasto – z j. łac.) oznaczało w dokumencie nie tyle gród lub miasto (których jeszcze nie było), ale osadę lub małą wspólnotę rodową (inaczej: opole). Por. Henryk Łowmiański. 1958. „O identyfikacji nazw Geografa Bawarskiego”. *Studia Źródłoznawcze – Commentationes* 3: 16–17.

<sup>7</sup> Zob. Archiwum Państwowe w Opolu. Zespół 4264: Akta Miasta Opola – materiały prasowe. Sygn. 5069. Prehistoria – wykopaliska na Ostrówku 1930–1958. Por. Piotr Boroń. 2012. „Na przed-

Według kronikarza Thietmara Mieszko I w 990 r. wyrwał czeskiemu księciu Bolesławowi II część jego *regnum* (terytorium panowania), najprawdopodobniej Małopolskę i Śląsk, w tym okolice wokół Opola wraz z jego *civitas*, tj. miejską osadą na Pasiece. W kolejnych latach (prawdopodobnie ok. 1000 r.) polscy książęta wprowadzili na Śląsku nowy porządek prawny, opierając swoje rządy na instytucji powoływanych przez siebie kasztelanów. Ostrówek, jako siedziba kasztelanów oraz teren znajdujący się w bliskim sąsiedztwie Czech i Moraw, stawał się ważnym punktem na mapie władztwa Piastów<sup>8</sup>.

Snując opowieści o tak zaprzysztych czasach, rodzi się pytanie: Czy w prastarym grodzie bądź też na wzgórzu położonym na wschód od placu targowego, a może i na skrawku ziemi położonej na północ od wspomnianego targu (czyli w miejscu, gdzie stoi dzisiejsza katedra) znajdowało się jakieś przedchrześcijańskie miejsce kultu, które z czasem zastąpiono chrześcijańską świątynią? Prof. Hanna Maria Kóčka-Krenz, córka Wojciecha Kóčki – polskiego archeologa serbołużyckiego pochodzenia, który po II wojnie światowej prowadził wykopaliska na Ostrówku, zdaje się nie mieć co do tego wątpliwości. Chociaż jej ojciec i jego współpracownicy nie natrafili na kamienne fundamenty chrześcijańskiej świątyni ani na drewnianą bazę przedchrześcijańskiego miejsca kultu, to z pewnością takie miejsce było czymś istotnym dla ówczesnych Opolan. Pani profesor, obecna w Opolu na jubileuszu 800-lecia miasta, która w Poznaniu odkryła fundamenty pierwszego w grodzie kościoła chrześcijańskiego (tzw. kościoła Dąbrówki, datowanego na 965 r.), dzieliła się wówczas ze mną cennymi przemyśleniami. Podobno jej ojciec opowiadał, że w czasie prac wykopaliskowych natrafiono na fragmenty okładzin cennego pudełka, podobnych do okładzin lednickiej stauroteki: „Tak cenne okładziny musiały chronić również coś bardzo cennego. A co mogłoby być tak cenne, jak nie święte przedmioty ich chrześcijańskiej wiary?”<sup>9</sup> Archeolodzy, co prawda, odkryli na Ostrówku dwa kamienne krzyżyki, ale ich datację określili na początek XII w.<sup>10</sup> Być może pierwotnego miejsca kultu nie należy szukać w bardzo ciasno skonstruowanym grodzie. Jeśli plac targowy znajdował się poza nim, to i miejsce kultu mogło znajdować się gdzie indziej: na północ

---

polu Bramy Morawskiej – obecność wpływów południowych na Górnym Śląsku i zachodnich krainach Małopolski we wczesnym średniowieczu”. *Historia Slavorum Occidentis* 3 (2): 59–60.

<sup>8</sup> Zob. Urszula Popłonyk. 1970. *Opole*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 5–8.

<sup>9</sup> Nie wprost taką hipotezę pani profesor snuje w okolicznościowym tekście. Zob. Hanna Kóčka-Krenz. 2017. „Archeologia o początkach chrześcijaństwa w państwie Piastów”. *Kwartalnik Opolski* 53 (1): 65–74.

<sup>10</sup> Zob. Józef Kaźmierczyk. 1975. *Czasy najdawniejsze. W Opole. Monografia miasta*. Red. Władysław Dziewulski, 45, 54. Opole: Instytut Śląski w Opolu.

od targu lub na niewielkim wzgórzu, położonym na wschód od grodu. Być może tam ok. 1000 r. wzniesiono zabudowania piastowskiej kasztelanii, tuż przy kaplicy poświęconej św. Wojciechowi.

## 2. Św. Wojciech w Opolu

Do dzisiaj historycy spierają się, czy pierwszymi misjonarzami na Górnym Śląsku byli święci Cyryl i Metody – apostołowie Słowian, którzy wraz ze swoimi duchowymi uczniami chrystianizowali dwór i poddanych władców Państwa Wielkomorawskiego, do których przejściowo należały Małopolska i Śląsk. Potwierdzeniem tej hipotezy byłyby z pewnością pochówki szkieletowe z tego okresu, w przeciwieństwie do pochówków ciałopalnych, jakie możemy wykazać dla epoki przedchrześcijańskiej. Jak dotychczas pochówki szkieletowe do 1000 r. odkryto wyłącznie w Czechach i na Morawach oraz na pograniczu czesko- i morawsko-śląskim. Wydaje się, że wiara zakorzeniła się wśród plemienia Opolan dopiero pod koniec X w., a ich apostołem i misjonarzem był sam św. Wojciech Sławnikowic († 997 r.).

Jak głosi legenda, św. Wojciech (którego w języku niemieckim nazywa się św. Adalbertem<sup>11</sup>) – od 982 r. drugi biskup praski – przybył w 984 r. do Opolą (które w starym dokumencie, pochodzącym z dawnego archiwum klasztoru dominikanów, określono jako *Popolia*), aby zwizytować część swojej diecezji. Na Wzgórzu Wapiennym (*Kalkbergu*) święty głosił kazania i chrzczył, a pierwszym z ochrzczonych został sam wódz plemienia Opolan<sup>12</sup>. Pragnących sakramentu było tak wielu, że świętemu w pewnym momencie zabrakło wody do chrzczenia. Uderzywszy pastorałem w skałę, w cudowny sposób wypłynęła z niej woda. W miejscu tym wydrążono później studnię, a otwór ocembrowano, dając początek „studni św. Wojciecha”. Kolejnym cudownym reliktem z tego okresu jest odbita w kamieniu stopa świętego<sup>13</sup>. Według wspomnianego już dokumentu św. Wojciech miał w 993 r. ufundować „na górze” – jak powszechnie nazywano Wzgórze Wapienne – pierwszą kaplicę, którą poświęcono Matce Boskiej. Na podstawie tego zapisu Friedrich

<sup>11</sup> Imię to św. Wojciech przyjął w czasie bierzmowania, które jako uczeń szkoły katedralnej obrał na cześć Adalberta, arcybiskupa Magdeburga – swojego nauczyciela i mentora.

<sup>12</sup> Zob. Franciszek Idzikowski. 2002. *Opole. Dzieje miasta do 1863 r.* Tłum. Alfons Skoberla. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 35; Johannes Chrząszcz. 1897. „Der Heilige Adalbert, Bischof und Märtyrer”. *Schlesisches Pastoralblatt* 18 (7): 65–69.

<sup>13</sup> Chociaż archeolodzy datują ów cenny artefakt dopiero na początek XV w. Zob. Edward Kucharz. 1997. Ślady św. Wojciecha na opolskiej ziemi. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża, 25–26.

Albert Zimmermann napisał w 1783 r.: „Być może jest to prawdopodobnie pierwszy chrześcijański kościół na całym Górnym Śląsku”<sup>14</sup>.

Ernst Wahner utrzymywał, że pobyt św. Wojciecha w Opolu miał miejsce nieco później, tj. w 996 r., kiedy to święty (po rzezi, jakiej książę Bolesław II Przemyślica dokonał na przedstawicielach rodu Sławnikowiców) udał się razem ze swoim bratem, bł. Radzimem Gaudentym, w podróż do księcia Bolesława Chrobrego celem chrystianizacji Prusów<sup>15</sup>. Tam poniósł śmierć męczeńską 23 kwietnia 997 r. W 999 r. na synodzie rzymskim papież Sylwester II dokonał jego kanonizacji i powołał do życia metropolię gnieźnieńską. Wiosną 1000 r. na zjeździe gnieźnieńskim cesarz Otton III, który jako pielgrzym nawiedził grób św. Wojciecha, ogłosił wszem i wobec papieski dekret. Krótko potem kościół pw. Matki Boskiej „na górce” otrzymał za dodatkowego patrona właśnie św. Wojciecha, którego zaczęto nazywać „Apostołem Śląska”<sup>16</sup>.

Trudno dzisiaj określić, gdzie znajdował się pierwotny, być może drewniany kościół „na górce”. Franz Idzikowski podejrzewał, że jego lokalizacji należy dopatrywać się w miejscu do dziś zachowanej wieży Zamku Górnego ze sklepioną piwnicą. Możliwe jest również, że świątynia ta stała w miejscu dzisiejszej kaplicy św. Wojciecha lub była usytuowana dokładnie na miejscu dzisiejszego prezbiterium kościoła „na górce”. W niewielkiej odległości od świątyni znajdowała się „studnia św. Wojciecha”, o czym mówi obecnie tablica pamiątkowa, znajdująca się na wewnętrznym dziedzińcu między uniwersytetem a kościołem. Pozostałości jej cembrowiny są dzisiaj ponownie widoczne. Studnia zaopatrywała przez wieki w czystą wodę klasztor dominikanów, zaś później Szpital św. Wojciecha, a jej odwiert prowadził przez wapienną skałę na głębokość 20 m. Wody gruntowe pozyskane w ten sposób były bardzo czyste, ponieważ nie były zanieczyszczone przez ścieki średniowiecznego miasta Opolą. Prawdopodobnie z tego powodu rozpowszechniły się legendy, że woda ze studni miała magiczną moc: wzmacniała płodność, wspierała wierność małżeńską, zapobiegała depresji i melancholii, leczyła choroby gardła i młodzieńczy trądzik, a skóra po jej użyciu stawała się gładka i błyszczała świeżym pięknem. Kiedy poziom wód gruntowych się obniżył, wyschła również studnia, a w czasie prac re-

<sup>14</sup> Friedrich Albert Zimmermann. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 3. Brieg: Johann Ernst Tramp, 39–40.

<sup>15</sup> Por. Ernst Wahner. 1868. *Ist der hl. Adalbert, Bischof von Prag, aus seiner Missionsreise zu den heidnischen Preußen oder vielleicht ein andermal in Oppeln gewesen? Ein Beitrag zur Geschichte des genannten Heiligen*. Oppeln: Erdmann Raabe, 9–38.

<sup>16</sup> Taki tytuł św. Wojciech nosił przynajmniej od XV w., kiedy to czczony był również jako patron Opolą. Zob. Stefan Baldy. 1999. *Księstwo opolskie za czasów Jana Dobrego*. Opole: Firma Wydawniczo-Reklamowa MW, 11; Anna Pobóg-Lenartowicz. 2017. „Saint Adalbert – the Apostle of Silesia”. *Folia Historica Cracoviensia* 23 (1): 91–92.

montowych w 1911 r. ostatecznie ją zasypano. W ostatnich latach miłośnicy Opoli postanowili przywrócić do życia tę piękną legendę, odnajdując w 2000 r. fragmenty studni. Historyczną cembrowinę umiejscowiono – ze względu na chęć jej optycznego wyeksponowania – 5 m dalej na północ. Zlecono także wykonanie artystycznego zwieńczenia studni w formie baldachimu, a w październiku 2006 r. poświęcono nową „studnię św. Wojciecha”. Woda, jaką w czasie różnych uroczystości czerpie się z niewielkiego naczynia włożonego do studni, ma rzeczywiście wspaniały smak, ponieważ zaprawiona jest białym winem; ale nie słyszałem, by miała ona również cudowne właściwości.

Kolejna pamiątka mówiąca o pobycie św. Wojciecha w Opolu, tj. kamień z odciśniętą stopą świętego, została z czasem przekazana do katedry wrocławskiej. Tam wierni mogli ją oglądać w bliskim sąsiedztwie ambony. Obecnie kamień znajduje się w Muzeum Archidiecejalnym we Wrocławiu, a w 2017 r., kiedy miasto świętowało swój jubileusz, wypożyczono go specjalnie na te dni, aby mógł również ucieszyć mieszkańców Opoli.

Na miejscu pierwotnej świątyni w połowie XIII w. zaczęto wznosić murowany kościół. W 1254 r. jako kościół parafialny pw. Panny Maryi (*Marienkirche*) został on bogato uposażony przez księcia Władysława I Opolczyka († 1281/1282 r.)<sup>17</sup>. Tak naprawdę nie wiadomo, kiedy dokładnie zadomowili się przy kościele „na górze” dominikanie i czy rzeczywiście pierwszym z nich był bł. Herman Niemiec, kolejny patron miasta, którego szczątki miano pochować w tym miejscu ok. 1245 r. Źródła podają, że dominikański klasztor funkcjonował w Opolu na pewno w 1295 r., z tego bowiem roku pochodzi dokument biskupa wrocławskiego, w którym potwierdzał on stosowne zapisy księcia Bolesława I Opolskiego dla kościołów pw. Świętego Krzyża i pw. św. Wojciecha „na górze”, gdzie „dominikanie zbudowali swój klasztor”<sup>18</sup>. Sam kościół miano przekazać zakonnikom pomiędzy 1304 a 1307 r., ale można być pewnym, że klasztor został zbudowany dzięki poparciu książąt i hojności mieszczan o wiele wcześniej<sup>19</sup>. Zresztą, jeżeli książęta przeprowadzali się z książęcego Raciborza do nowej rezydencji w Opolu, to nie mogło przy ich boku zabraknąć dominikanów, których w Raciborzu osadził książę Mieszko II Otyły i jego brat – książę Władysław I Opolczyk. Pół wieku później opolski kościół i klasztor rozbudowano. Uroczyste poświęcenie zabudowań miało miej-

<sup>17</sup> Edward Kucharz. 1998. *Opolski kościół na Górze*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża, 16.

<sup>18</sup> Günther Schiedlausky, Rolf Hartmann, Hilde Eberle. Wyd. 1939. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*. Breslau: W.G. Korn, 89–107.

<sup>19</sup> Zdaniem Jerzego Kłoczowskiego klasztor miał powstać 10 lat wcześniej. Zob. Jerzy Kłoczowski. 1965. *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV w.* Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 54, 304–305.

sce w 1361 r. albo też w dniach 15–17 sierpnia 1365 r., a konsekratorem był biskup wrocławski Przecław z Pogorzeli<sup>20</sup>. Kościół na przełomie lat nosił różne wezwania. W 1399 r. świątynię na nowo wzniesiono z cegieł ku czci „św. Jerzego Opolskiego” (być może chodzi o świątobliwego Hermana), rok później zapisano w dokumencie, że wzniesiono go „ku czci NMP”, zaś w 1430 r. – „na cześć NMP, świętych męczenników Wojciecha i Jerzego, św. Dominika i św. Anny”<sup>21</sup>.

### 3. Kult św. Wojciecha w piastowskim grodzie

Przez wieki kultywowano przekaz o pobycie św. Wojciecha w Opolu. Świadkiem tego wydarzenia jest nie tylko kościół „na górze”, ale i gotycka kaplica z XIII w., przylegająca do dawnego budynku klasztornego, a później do Szpitala św. Wojciecha<sup>22</sup>. Prawdopodobnie około 1663 r. – ta data znajduje się do tej pory na żelaznym krzyżu umieszczonym na latarni nad dachem kopuły – kaplica została wyremontowana, rozbudowana i wyposażona w sklepienie w formie czeskiej kopuły. Od tego czasu jej wygląd pozostał niezmieniony<sup>23</sup>. Będąc w kościele pw. Matki Boskiej Bolesnej, warto zobaczyć fresk na sklepieniu zakrystii z 1733 r., przedstawiający spotkanie św. Wojciecha ze św. Jerzym. W bliskim sąsiedztwie postaci umieszczono wotywny napis wykonany w formie chronostychu: *O! Sancti et amici Dei orate pro nobis fiat pax In Vtrvte Vestra*. Z tamtego okresu pochodzi także stara kolumna św. Wojciecha, znajdująca się przy zabudowaniach pocysterskich w Jemielnicy. Potwierdza ona żywy kult tego świętego na dawnych terenach plemienia Opolan. Z kolei w kościele pw. Świętego Krzyża podobizna św. Wojciecha wraz z Grupą Ukrzyżowania znajdowała się na największym dzwonie, odlanym w 1702 r. przez Josefa Reichela w Nysie. Niestety nie przetrwał on czasu ostatniej wojny i 2 lutego 1943 r. został – jak inne dzwony – skonfiskowany przez władze cywilno-wojskowe i wywieziony z Opo-

<sup>20</sup> W niszy po zachodniej stronie kaplicy pw. św. Wojciecha aż do 1945 r. znajdował się napis informujący o tym, że kaplica i kościół zostały poświęcone 17 sierpnia 1361 r. Por. Kucharz. 1998. *Opolski kościół na Górze*, 16.

<sup>21</sup> Kucharz. 1998. *Opolski kościół na Górze*, 16.

<sup>22</sup> Historycy i archeologowie spierają się, czy jej dzisiejsze usytuowanie nie jest późniejszą modyfikacją, gdyż w jej miejscu wydaje się, że zbudowana była wieża obronna jako część systemu murów obronnych.

<sup>23</sup> W 1945 r. kaplica pw. św. Wojciecha została splądrowana i podpalona, a jej wnętrze uległo całkowitemu zniszczeniu. Ogołocone pomieszczenie służyło przez lata jako magazyn. Dopiero w 2001 r. kaplica została odnowiona, m.in. dzięki wsparciu Hendrika Fotha, i służy jako kaplica uniwersytecka, przylegając bezpośrednio do pomieszczeń, w których obecnie znajduje się Muzeum Uniwersyteckie.

la<sup>24</sup>. Wkrótce po sekularyzacji klasztoru dominikanów w 1810 r. w jego budynkach powstały pomieszczenia biurowe nowego rządu pruskiego w Opolu, a świątynia pełniła funkcję kościoła gimnazjalnego. Przez kolejne lata kościół „na górze” (*Bergelkirche*) nazywano kościołem kuracjalnym (*Kuratialkirche*) lub kościołem pw. Matki Boskiej Bolesnej, nie eksponując wprost tego, że patronował mu również św. Wojciech. Po wyprowadzce urzędników państwowych z budynków poklasztornych udało się ks. Carlowi Aloysowi Gaerthowi nabyć budynki, w których w 1851 r. otwarto szpital, nadając mu za patrona św. Wojciecha. W kolejnych latach budynki poddano gruntownej przebudowie, m.in. zburzono południowe skrzydło, a w 1885 r. zastąpiono je nowoczesnym skrzydłem szpitala. Przez cały XIX i na początku XX w. w niedzielę po uroczystości św. Wojciecha organizowano uroczystą procesję z kościoła pw. Świętego Krzyża do kościoła „na górze”. Tam sprawowano uroczystą Mszę św. odpustową oraz okolicznościowe nabożeństwo. Co ciekawe, uroczystość ta miała rangę „odpustu polskiego” i gromadziła tłumy wiernych nie tyle z miasta, ile z okolicznych miejscowości<sup>25</sup>. Do naszych czasów zachowała się również okolicznościowa pieśń w języku polskim, jaką śpiewano w czasie procesji, opowiadająca o cnotliwym życiu i licznych zasługach, jakie ów święty wyprosił u Boga wiernym po swojej męczeńskiej śmierci. W okresie narodowego socjalizmu zabroniono wszelkich procesji, również i tej urządzonej w mieście ku czci św. Wojciecha.

Po wojnie próbowano wskrzesić kult świętego. Na podstawie dekretu prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w 1966 r. zmieniono wezwanie kościoła „na górze”, dedykując go Matce Boskiej Bolesnej i św. Wojciechowi<sup>26</sup>. W ostatnich latach powrócono do chlubnej tradycji organizowania procesji ku czci świętego. 23 kwietnia 2005 r. miał miejsce w katedrze niezwykle koncert chóru i orkiestry Filharmonii Opolskiej. Artyści wykonali wówczas słynne dzieło Henryka Mikołaja Góreckiego: *Kantatę o św. Wojciechu*, po czym zorganizowano procesję z relikwiami świętego z katedry do kościoła „na górze”<sup>27</sup>. W tym samym roku parafie: katedralna oraz Matki Boskiej Bolesnej i św. Wojciecha po raz pierwszy uczestniczyły we wspólnej procesji Bożego Ciała, a jej zakończenie miało miejsce na schodach przed kościołem „na górze”<sup>28</sup>. Od 2008 r. organizowane są co roku pro-

<sup>24</sup> Obecnie znajduje się w kościele pw. św. Pawła Apostoła w Getyndze.

<sup>25</sup> Wahner. 1868. *Ist der hl. Adalbert*, 32.

<sup>26</sup> Archiwum Parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu (dalej: APK Opole). Zespół: Archiwum. Sygn. 280. Ogłoszenia duszpasterskie 1959–1967.

<sup>27</sup> APK Opole. Zespół: Registratura. [Brak sygn.]. Kronika parafialna 2003–2005, 151.

<sup>28</sup> APK Opole. Zespół: Registratura. [Brak sygn.]. Procesje 1977–.

cesje pomiędzy obu kościołami, niemniej urzǳa się je nie tyle ku czci św. Wojciecha, co na cześć Matki Boskiej Opolskiej (Piekarskiej), koronowanej 21 czerwca 1983 r. przez papieża św. Jana Pawła II.

#### 4. Podania i legendy związane z obecnością relikwii Krzyża Świętego w Opolu

Mówiąc o początkach chrześcijaństwa w piastowskim grodzie, warto pochylić się nad kwestią dotyczącą powstania kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, co być może wiąże się z obecnością najcenniejszej relikwii, jaką jest niewielka partykuła z drzewa Krzyża Chrystusowego. Wydaje się, że wciąż otwarte pozostaje pytanie, czy pierwotny kościół, którego legendarne początki datowane są na ok. 1002 r.<sup>29</sup>, znajdować się miał w miejscu dzisiejszej katedry, co związane byłoby z powstaniem zależnej od Piastów kasztelanii opolskiej. Poszukując odpowiedzi na to pytanie, Franz Idzikowski czerpał informacje z trzech najstarszych kronik: dwóch z klasztoru dominikańskiego, powstałych ok. 1480<sup>30</sup> i po 1727 r., a także z kroniki, jaka do II wojny światowej znajdowała się w archiwum parafii Świętego Krzyża. Jej zapis, chociaż poprowadzony dla zamierzchłych początków, pochodził z ok. 1700 r. i kończył się na 1828 r.<sup>31</sup> W kronice tej (niewolnej zresztą od błędów) zapisano, że początki fundacji przypadać miałyby nawet na 998 r., niemniej nikt dzisiaj nie traktuje tej informacji poważnie<sup>32</sup>. Zapis ten sugerowałby, że oprócz kaplicy „na górcie” moglibyśmy mieć do czynienia z kolejnym miejscem chrześcijańskiego kultu: na Ostrówku albo też – jak chcą niektórzy – po drugiej stronie Młynówki, na północ od placu targowego, tj. w miejscu dzisiejszego kościoła pw. Podwyższenia Krzyża Świętego. Zanim książę Bolesław Chrobry przejął władztwo po swoim ojcu, Mieszku I († 992 r.), od ok. 990 r. rządził w Małopolsce i na Śląsku. Być może opolski gród stanowił strategiczne miejsce dla księcia

<sup>29</sup> Za datą taką – zgodnie z lekturą pracy doktorskiej bł. ks. Emila Szramka – optował ks. prałat Stefan Baldy. Por. Zbigniew Zalewski. 2004. „W rocznicę poświęcenia katedry”. Gość Niedzielny 81 (46): VIII (Gość Opolski).

<sup>30</sup> Niestety, najstarsza z kronik to zaledwie 4 strony manuskryptu. Na jej rękopis powoływano się m.in. w kwestii obecności św. Wojciecha w Opolu jako rzeczywistości mającej miejsce i niebędącej podważanej.

<sup>31</sup> Starsze materiały źródłowe zostały doszczętnie zniszczone w czasie pożaru w 1514 r. Niestety i ta kronika nie zachowała się do dziś.

<sup>32</sup> Emil Schramek. 1916. *Das Kollegiatstift zum Heiligen Kreuz in Oppeln zugleich Geschichte der katholischen Pfarrkirche zum Heiligen Kreuz in Oppeln*. Oppeln: Erdmann Raabe, 4; Idzikowski. 2002. *Opole*, 40.

i jego drużyny, o czym późniejszy władca „Polanii” – rządzący swoim państwem z Gniezna i Lednicy – nigdy nie zapomniał. Przypuszczenia te mogą mieć dużą dozę prawdopodobieństwa, zważywszy na to, że Bolesław prowadził liczne starania o to, aby podporządkować sobie Czechy i Morawy.

W najstarszych legendach pojawia się ważny dla dziejów Opola i jego najważniejszego kościoła rok 1024. To właśnie wtedy odwiedzić miał księcia Bolesława młody królewicz z Węgier – św. Emeryk († 1031 r.), syn św. króla Stefana<sup>33</sup>. Wizycie przyświecał cel religijny: pragnienie nawiedzenia grobu św. Wojciecha w Gnieźnie<sup>34</sup> oraz cel polityczny: władcy chcieli umocnić sojusz pomiędzy jeszcze wciąż młodymi państwami na mapie ówczesnej Europy. W czasie wizyty książę Emeryk podarować miał Bolesławowi cenną relikwię – niewielką partykulę z Krzyża Chrystusowego (*Lignum Vitae*), na którym ukrzyżowano Zbawiciela. Książę Bolesław, uradowany tak hojnym darem, kazał podzielić relikwię na trzy części. Jedna część pozostała w Gnieźnie, kolejna na Świętym Krzyżu (mówi o tym m.in. legenda o cudownym uratowaniu księcia Emeryka w czasie urządnego tam polowania), a trzecia podarowana została do Opola. Książęcy dar przekazał tutejszym wiernym biskup wrocławski Klemens († 1027 r.)<sup>35</sup>. W tym samym również roku przystąpiono do budowy niewielkiego kościoła, być może drewnianego, którego lokalizacja miałaby się znajdować w miejscu dzisiejszej katedry, a jego fundatorem miał być sam Bolesław Chrobry. Kościół ten miał być wznoszony i uposażany przez lata, stając się z czasem murowaną budowlą, a zakończenie jej wznoszenia przypadać miało na 1160 r., kiedy to biskup wrocławski Walter miał jako pierwszy ustanowić przy kościele kolegiatę<sup>36</sup>. Niestety, wszystkie jak dotąd przeprowadzone badania archeologiczne nie potwierdzają tej pięknej i pobożnej legendy, jaką zapisano na kartach kroniki z początku XVIII w.

Jeżeli cenna relikwia nie została podarowana w 1024 r., to z pewnością w opolskim grodzie znajdowała się nieprzerwanie od lat 20. XIII w., tj. w czasach rządów księcia Kazimierza I Opolskiego († 1231 r.). Wiadomo, że Węgry posiadały reli-

<sup>33</sup> W legendach mówiących o fundacji opactwa benedyktyńskiego na Łyscu w Górach Świętokrzyskich podawano wcześniej 1006 r. Latem 2006 r. episkopaty Węgier i Polski wspólnie świętowały rocznicę otrzymania świętej relikwii. Obecnie przypuszcza się, że skoro św. Emeryk miałby urodzić się dopiero w 1007 r., to termin spotkania – jeżeli miał rzeczywiście miejsce – przypadałby na 1024 lub 1025 r., co mogło mieć miejsce w związku z koronacją królewską Bolesława Chrobrego.

<sup>34</sup> Św. Emeryk – w imieniu swojego ojca – chciał złożyć hołd św. Wojciechowi. Pamiętano bowiem o tym, że święty, będąc w podróży misyjnej na Węgrzech, udzielił sakramentu bierzmowania młodemu wówczas św. Stefanowi. W innych legendach jest mowa o tym, że biskup praski miał ochrzcić syna króla Gejzy, co jednak często się podważa.

<sup>35</sup> Zob. Zimmermann. 1784. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 3, 31–32; Joseph Gottschalk. 1933. „Das älteste oberschlesische Kreuzreliquiar”. *Der Oberschlesier* 15 (2): 66–69.

<sup>36</sup> Idzikowski. 2002. *Opole*, 40.

kwie Krzyża Świętego przynajmniej od 1169 r., kiedy to cesarz bizantyński Manu-  
el I Komnen († 1180 r.) podarował cenny dar królowi Beli III († 1193 r., panował  
do 1172 r.) z okazji zawartego przez niego małżeństwa z Anną z Antiochii, poprzez  
które stawał się on szwagrem cesarza. Skarb ten był tak cenny, że król wprowa-  
dził symbol podwójnego krzyża na swoją pieczęć, a później znak ten umieszczono  
w herbie Węgier (jak jest do dzisiaj). Być może przyjaźń księcia Kazimierza z kró-  
lem Węgier Andrzejem II († 1235 r.) została poparta nie tylko ożenkiem z córką  
bułgarskiego możnowładcy – Wiolą<sup>37</sup>, ale i wiązała się z podarowaniem tak cen-  
nego skarbu. Niektórzy historycy sugerują, że książę opolski przywiózł tę relikwię  
z Ziemi Świętej, do której jako rycerz pielgrzymował. Sprawa ta wydaje się być  
nieco wątpliwa, zważywszy na to, że od 1187 r., tj. od czasów bitwy pod Roga-  
mi Hittinu, główne relikwie Krzyża Świętego znajdowały się w rękach saracenów.  
Gdyby książę otrzymał je w Ziemi Świętej, to musiałyby one pochodzić z jakiegoś  
innego relikwiarza.

Zanim przytoczone zostaną fakty o 1217 i 1223 r., trzeba jeszcze ustalić chro-  
nologię wydarzeń. Ziemie Górnego Śląska od samego początku stanowiły pograni-  
cze pomiędzy Księstwem Czeskim a rozrastającym się władztwem Polan. Te ostat-  
nie scalało w jeden organizm państwowy okoliczne plemiona, w tym słowiańskich  
Opolan. O wpływy te walczono w zasadzie do 1137 r., kiedy to w czasie Zielonych  
Świąt zawarto w twierdzy kłodzkiej trwały pokój. Od tego czasu ziemia śląska,  
a wraz z nią i Kotlina Kłodzka (późniejsze hrabstwo), na trwałe znalazły się w stre-  
fie polskich wpływów. Po śmierci księcia Bolesława III Krzywoustego († 1138 r.)  
dzielnicą śląską wraz z dzielnicą senioralną przypadła najstarszemu z jego synów –  
Władysławowi II († 1159 r.), który już w 1146 r. musiał ratować się ucieczką po  
nieudanej próbie przejęcia władzy w całym państwie Piastów, kosztem swoich  
młodszych braci. Zyskując poparcie u króla niemieckiego Konrada III, nie docze-  
kał się jednak powrotu, umierając na wygnaniu. Cztery lata po śmierci księcia na  
Śląsk powrócili jego synowie – Bolesław I Wysoki († 1201 r.) oraz Mieszko Dłu-  
gonogi (Płatonogi, † 1211 r.), któremu w 1172 r. starszy brat wydzielił księstwo  
raciborskie, a swojemu najstarszemu synowi, Jarosławowi († 1201 r.), wówczas  
już biskupowi wrocławskiemu – dzielnicę opolską. Pasterz diecezji nie chciał, aby  
dzielnicą ta wróciła do władztwa jego przyrodniego brata – księcia Henryka Bro-  
datego († 1238 r.), stąd przekazał je w testamencie swojemu stryjowi. Po śmier-  
ci biskupa księstwo opolskie powróciło na krótko do Henryka, ale już rok później

---

<sup>37</sup> Do dzisiaj trwa ożywiona dyskusja, czy Wiola była córką samego cara Bułgarii, czy pochodzi-  
ła jedynie z zamożnej rodziny jakiegoś wpływowego urzędnika dworu. Z kolei niektórzy wiążą żonę  
księcia Kazimierza I z dworem węgierskim, dopatrując się jej bliskich koligacji z samą dynastią Ar-  
padów.

Mieszko Raciborski zajął siłą sporne ziemie. Zabieg ten okazał się być brzemienny w skutkach, ponieważ książę Henryk Brodaty przystał na żądania stryja. Od tego też czasu na mapie na trwałe zaistniało księstwo opolsko-raciborskie.

Po śmierci księcia Mieszka dzielnicę opolsko-raciborską przejął jego syn – książę Kazimierz I Opolski. Podobnie jak jego dziad – książę Władysław II Wygnaniec<sup>38</sup> (a może i jego stryj – książę Bolesław Wysoki) – udał się on na wyprawę krzyżową do Ziemi Świętej. W dokumencie z połowy XIII w. czytamy, że w gronie rycerzy króla Węgier Andrzeja II znajdował się niewymieniony z imienia polski książę<sup>39</sup>. Rycerze wzięli udział w V krucjacie, przypluwając w październiku 1217 r. do Akki z Dalmacji. Uczestnicy wyprawy walczyli ze zmiennym szczęściem w bataliach na wschód od Jordanu, napierając na wycofującego się w stronę Damasku sułtana Al-Adila. Niestety, chory król Węgier już wiosną 1218 r. opuścił Ziemię Świętą i udał się w drogę powrotną do swojej ojczyzny. Wraz z nim powrócił książę Kazimierz, przywożąc na Śląsk księżniczkę bułgarską Wiołę<sup>40</sup> oraz – jak chcą niektórzy – relikwie Krzyża Świętego<sup>41</sup>. Dokument z 1223 r. wyraźnie mówi nie tylko o pierwszym plebanie Opolą, ale i o tutejszym kościele: *Ecclesia sancte Crucis in Opol*.

Obecny relikwiarz Krzyża Świętego z opolskiej kolegiaty zalicza się do najstarszych zabytków Górnego Śląska<sup>42</sup>. Wykonany został ze srebrnej, pozłacanej złotem blachy. Święte *Lignum Vitae* znajduje się za niewielką szybką w centrum złotego krzyża, który stanowi integralną część zdobionego szlachetnymi kamieniami relikwiarza. Jego najstarszą częścią jest niewielkich rozmiarów rzeźba postaci Pana Jezusa na krzyżu (pasyjka), datowana na ok. 1380 r. W XVII w. relikwiarz otrzymał swoją dzisiejszą formę. Z tego okresu pochodzą: sześciolistna podstawa, ozdobiona ornamentyką w formie kwiatów i liści, oraz część centralna, tzw. gloria,

<sup>38</sup> Pierwszą wzmiankę o udziale Piasta w wyprawie krzyżowej do Ziemi Świętej przekazał Grek Jan Kinnamos. W swojej kronice w 1147 r. pisał on o „księciu lechickim” przebywającym w oddziałach króla niemieckiego Konrada III. Niektórzy widzą w tej roli księcia Henryka Sandomierskiego († 1166 r.), o czym m.in. pisał Jan Długosz. Por. Jan Długosz. 2009. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Księga 5. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 65.

<sup>39</sup> Według innej hipotezy mógł nim być książę wielkopolski Władysław Odonic.

<sup>40</sup> Niektórzy kwestionują zapis u Jana Długosza i sugerują, że mogła być ona węgierską księżniczką, być może córką samego króla Beli III. Wiola miała z Kazimierzem 2 synów: Mieszka Otyłego i Władysława I Opolskiego oraz 2 córki: Wieńczysławę i Eufrozynę. Przez tę ostatnią była babką (a książę Kazimierz – dziadkiem po kądzieli) króla Polski Władysława I Łokietka († 1333 r.).

<sup>41</sup> Por. Henryk Welc. 2016. *Kazimierz I Opolski i jego czasy*. Opole: Wydawnictwo Nowik sp. j., 32–39, 62–65.

<sup>42</sup> Co ciekawe, inny relikwiarz, który miał znajdować się przez wieki na Świętym Krzyżu w Górach Świętokrzyskich, przechowywany był początkowo (tj. od ok. 1270 r.) w Krakowie, skąd w latach 1306–1308 przekazany został benedyktynom przez księcia Władysława Łokietka, późniejszego króla Korony Polskiej.

która otacza średniowieczny wizerunek Ukrzyżowanego i święte relikwie. Krzyż otoczony glorią wykonano w latach 1631–1637, a podstawa relikwiarza pochodzi z 1652 r. Jego fundatorami byli opolscy kanonicy: ks. dziekan Konstanty Franciszek Iwanicki, ks. kustosz Jerzy (Georg) Skopek i ks. kanonik Thomas Hieronymus Haynoldt. Kryształowy nodus – ozdobny element relikwiarza – wykonano być może pod koniec XVIII w. Samej relikwii Krzyża Świętego jest w relikwiarzu nieco mniej niż kiedyś, ponieważ parafia – na polecenie ówczesnego prymasa Polski, kard. Stefana Wyszyńskiego – podzieliła się nią z jednym z sanktuariów w kraju<sup>43</sup>, gdzie miała miejsce kradzież części Krzyża Pana Jezusa. Ostatnia renowacja opolskiego relikwiarza miała miejsce we wrześniu 2016 r.

Od wieków w kolegiacie czczono w sposób szczególny święte relikwie, od których kościół nosił przynajmniej od 1223 r. swoje patronalne wezwanie<sup>44</sup>. Wierni, oddający czią *Lignum Vitae*, mogli skupiać swoją uwagę na przedstawiającej tajemnicę odkupienia obrazach: *Oplakiwanie Jezusa* – z XVI w. (w kaplicy św. Anny), *Chrystus na Krzyżu* – z XVII w. (w kaplicy św. Jadwigi), a także na trzech obrazach z początku XVIII w., przedstawiających historię odnalezienia świętej relikwii (*Cud uzdrowienia chorej osoby*, *Procesyjne przyniesienie Krzyża do bazyliki Grobu Pańskiego*, *Podarowanie relikwii biskupowi* – na obrazie, przedstawionemu w stroju papieża). Do dzisiaj zachowało się 14 obrazów stacji Drogi Krzyżowej, wykonanych w 1737 r. przez Johanna Josefa de Konta. W centralnym miejscu, tj. w ołtarzu głównym, który wykonano w 1773 r., umieszczono monumentalną Grupę Ukrzyżowania, wykonaną w 1885 r. w monachijskim warsztacie Mayera. Tematyka pasyjna zdobi witraże w prezbiterium, zamontowane w kościele w 1882 r.<sup>45</sup> W latach 60. ubiegłego wieku poproszono Stanisława Szmuka z Krakowa, aby wykonał do katedry cenne w swoim artyzmie sgraffito. Na północnej ścianie katedry artysta wydrapał w tynku obrazy: *Odnalezienie 3 krzyży w 326 r.* i *Cud uzdrowienia chorej kobiety*, której towarzyszy kilka osób, w tym św. Helena i cesarz Konstantyn Wielki. Po przeciwnej stronie autor przedstawił scenę Ostatniej Wieczerzy oraz 5 postaci świętych i błogosławionych związanych ze Śląskiem Opolskim: św. Wojciecha, św. Jadwigę Śląską, świątobliwą Ofkę (wielką czcicielkę Eucharystii), bł. Czesława z monstrancją i św. Jacka z figurą Matki Boskiej<sup>46</sup>.

<sup>43</sup> W Opolu mówi się, że częśćkę tę, zgodnie z prastarą legendą, przekazano właśnie do Gniezna, kiedy tam zabraknąć miało relikwii.

<sup>44</sup> Por. Gottschalk. 1933. „Das älteste oberschlesische Kreuzreliquiar”, 69.

<sup>45</sup> Zob. Schiedlausky, Hartmann, Eberle. Wyd. 1939. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*, 48–51.

<sup>46</sup> Krzysztof Ogiolda. 2018. *Tajemnice opolskiej katedry*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża, 83–85.

Kult świętej relikwii to także okolicznościowe nabożeństwa, jakie mają miejsce w katedrze przynajmniej od XIX w. W księdze ogłoszeń za 1966 r. można przeczytać, że w każdy piątek podczas Mszy św. porannej relikwie umieszczano na ołtarzu, a po Eucharystii udzielano nimi błogosławieństwa<sup>47</sup>. Do czasu wielkiego remontu relikwie wystawiało się we wszystkie piątki Wielkiego Postu podczas nabożeństwa Drogi Krzyżowej oraz w wielkopostne niedziele podczas śpiewu *Gorzkich żali*, dając wiernym możliwość ich ucałowania. Od 2016 r. w niedzielę sąsiadującą ze świętem Podwyższenia Krzyża Świętego relikwiarz wystawiany był na ołtarzu na specjalnym tronie podczas wszystkich Mszy św., a następnie udzielano wiernym specjalnego błogosławieństwa.

## 5. Opole w znaku krzyża Chrystusowego i piastowskiego orła

Święty Krzyż stał się najcenniejszym skarbem Opola. Jego znak widnieje na najstarszej pieczęci miasta, pochodzącej z XIII w., na której dodatkowo umieszczono połowę piastowskiego orła, będącego znakiem herbowym księstwa opolsko-raciborskiego. Co ciekawe, początkowo ich kompozycja była modyfikowana, a oba symbole znajdowały się raz po jednej, raz po drugiej stronie tarczy herbowej. Obecnie połowa orła górnośląskiego barwy złotej znajduje się na prawym polu, a połowa złotego krzyża trójlistnego – na lewym polu błękitnej tarczy. Tym samym herbem posługuje się ustanowiona w 1972 r. diecezja opolska i powołany w 1994 r. do życia Uniwersytet Opolski<sup>48</sup>.

Na koniec warto się przyjrzeć samym dziejom Opola. Zanim książę Kazimierz wyruszył na krucjatę, w 1215 r. nadał biskupowi wrocławskiemu Wawrzyńcowi immunitet, tworząc podwaliny pod na wpół niezależne państwo biskupów wrocławskich w Ujeździe. W czerwcu 1217 r. (tj. w roku wyprawy do Ziemi Świętej) udzielił Sebastianowi, swojemu kapelanowi i kanclerzowi, oraz Grzegorzowi, jego bratu, immunitetu, aby znajdującą się w ich posiadaniu wieś Leśnica mogła cieszyć się takimi samymi prawami i przywilejami, jak lokowane na nowym prawie książęce miasta Racibórz i Opole<sup>49</sup>. Dokument ten to właści-

<sup>47</sup> APK Opole. Zespół: Archiwum. Sygn. 280. Ogłoszenia duszpasterskie 1959–1967.

<sup>48</sup> W herbie Uniwersytetu Opolskiego orzeł trzyma dwa berła jako symbol połączenia dwóch uczelni: Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Instytutu Teologiczno-Pastoralnego, którego pomysłodawcą była diecezja opolska i jej pasterz – abp Alfons Nossol.

<sup>49</sup> *Sub eadera forma verbi gratia, sub qua hospites in Opol et Rattibor olim locavi, ita ut in ipso foro tabernae et singula libertatis iura sub meae donationis gratia secure percurrant.* Zob. Heinrich Appelt. Oprac. 1963. *Schlesisches Urkundenbuch*. T. 1: 971–1230. Köln: Hermann Böhlau Nachf., nr 165. Por. Walter Kuhn. 1984. Die zweimalige Lokation von Oppeln und die Besiedlung

wie początek pisanej historii naszego miasta. Nie wiadomo kiedy, ale na pewno wraz z wydaniem przez księcia praw wolnościowych rozpoczęła się translokacja mieszkańców z Ostrówka, tj. z miejsca położonego na lewym brzegu Młynówki, na jej prawy brzeg. Nie wiadomo też, czy byłby to 1211 r., kiedy to książę przejął samodzielne rządy w księstwie, czy też 1215 r., jak chcą niektórzy, ale na pewno w 1217 r. proces ten był już mocno zaawansowany. Nie ulega wątpliwości, że to pan Opola dał początek dzisiejszemu miastu, nadając mu nowe prawa i czyniąc z niego swoją siedzibę poprzez budowę dwóch książęcych warowni: zamku na Ostrówku (w miejscu starego grodu) i kolejnego na wschodnim krańcu miasta (tzw. zamek górny). Na 1217 r., jako na rok lokacji Opola, zgodzono się w 2007 r., idąc niejako za niemieckimi poprzednikami i opiniami dzisiejszych historyków. W 2017 r. obchodzono więc jubileusz 800-lecia miasta. Czasami za początek istnienia miasta podaje się rok 1223, wskazując na słynny dokument biskupi, gdzie po raz pierwszy wymieniony został proboszcz z Opola – Reginald. Dyplom ten jest przede wszystkim uznawany za początek pisanej historii kościoła i parafii Podwyższenia Krzyża Świętego. Budowa murowanego kościoła została zakończona w 1295 r. dzięki patronatowi kolejnego pana na Opolu – księcia Bolka I Opolskiego, który w 1313 r. kazał pochować się w kościele franciszkanów – jeszcze jednej świątyni, do której budowy bardzo się przyczynił. Jego syn, Bolko II († 1356 r.), nadał w 1327 r. książęcemu miastu nowe prawa lokacyjne (tzw. prawo niemieckie), zapewniające osiedlającym się w nim rzemieślnikom wiele swobód i przywilejów. Przekazany miastu herb nosił symbole bycia stolicą księstwa opolsko-raciborskiego: pół piastowskiego orła (w odróżnieniu od książąt z Wrocławia – nie czarnego, ale złotego, i to na błękitnym tle) wraz z połową krzyża – symbolem najcenniejszego skarbu, jaki znajdował się w jego najważniejszym i parafialnym już wtedy kościele.

\*

Miasto Opole stanowiło siedzibę książęcej stolicy do 1382 r., tj. do śmierci księcia Bolka III, kiedy to „bolkowe władztwo” uległo podziałowi pomiędzy małoletnich synów księcia oraz ich stryja – księcia Władysława II († 1401 r.), będącego palatynem na dworze króla Ludwika Węgierskiego i ważnym doradcą królowej Elżbiety Łokietkówny – matki króla, zarządzającej w imieniu syna Królestwem Polski. Po śmierci Władysława II w 1401 r. księstwo ponownie zna-

---

des nordöstlichen Oberschlesien im 13. Jahrhundert. W *Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte* (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 23). Red. Walter Kuhn, 251. Sigmaringen: J. Thorbecke.

lażło się w rękę jednego władcy – księcia Bolka IV († 1437 r.), a w 1521 r. zostało powiększone o księstwo raciborskie przez ostatniego z opolskich Piastów – księcia Jana II Dobrego († 1532 r.). Wielowiekowa tradycja stworzyła podwaliny pod określanie Opola stolicą już nie tylko dawnego księstwa opolsko-raciborskiego, ale również całego Górnego Śląska, kiedy to w 1816 r. powołano do życia rejencję opolską w ramach ówczesnego Królestwa Prus, a później państwa niemieckiego. W 1920 r. wybrano Opole na stolicę powołanej do życia Prowincji Górnośląskiej. Po polskiej stronie zdecydowano się na taki sam krok w przypadku Katowic, nadając powstałemu tam w 1922 r. województwu szeroką autonomię. Po niemieckiej stronie zaniechano pomysłu odrębności Górnego Śląska i ponownie złączono te ziemie z Wrocławiem, które jako samodzielna rejencja stanowiły do 1939 r. część prowincji śląskiej. Kolejna zmiana nastąpiła po błyskawicznej wojnie Niemiec z Polską i ponownym połączeniu Górnego Śląska w jeden organizm samorządowy. Na stolicę górnośląskiej rejencji władze niemieckie obrały przemysłowe Katowice<sup>50</sup>. Mniejsze od niego Opole na krótko utraciło swoją niezależność. Podobnie było i w 1945 r., kiedy to „wyzwolony” w 1945 r. Śląsk Opolski stał się częścią województwa śląsko-dąbrowskiego. W 1950 r. Opole ponownie stało się siedzibą województwa. Swoją rangę obroniło również w 1999 r., tj. w czasie ostatniego podziału administracyjnego, kiedy to z 49 dawnych województw (powstałych po reorganizacji w 1975 r.) pozostało ich do dnia dzisiejszego 16. W każdym z tychże okresów w herbie miasta zawsze znajdował się krzyż, ukazując jego mieszkańcom, jak ważna relikwia znajduje się od wieków w kościele, który śmiało można nazywać „Matką kościołów opolskich”. Bo to właśnie z tej średniowiecznej parafii wzięło swój początek aż 16 parafii-córek, a łącznie na jej dawnym terenie jest ich dzisiaj 29. Kościół ten stał się w 1945 r. prokatedrą i główną siedzibą administratora nowej jednostki terytorialnej Kościoła, którą w 1972 r. podniesiono do rangi samodzielnej diecezji. Herb miasta stał się herbem diecezji opolskiej.

---

<sup>50</sup> Alfred Steinert. 1924. *Oppelns Werdegang. Ein kurzer Abriss der Stadtgeschichte, auf Grund archivalischer Quellen und einschlägiger Literatur*. Oppeln: Erdmann Raabe, 19–30.

\*

## Bibliografia

### Źródła

Archiwum Państwowe w Opolu

Zespół 4264: Akta Miasta Opola – materiały prasowe.

Sygn. 5069. Prehistoria – wykopaliska na Ostrówku 1930–1958.

Archiwum Parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu

Zespół: Archiwum

Sygn. 280. Ogłoszenia duszpasterskie 1959–1967.

Zespół: Registratura.

[Brak sygn.]. Kronika parafialna 2003–2005, 151.

[Brak sygn.]. Procesje 1977–.

### Opracowania

Appelt Heinrich. Oprac. 1963. *Schlesisches Urkundenbuch*. T. 1: 971–1230. Köln: Hermann Böhlau Nachf.

Baldy Stefan. 1999. *Księstwo opolskie za czasów Jana Dobrego*. Opole: Firma Wydawniczo-Reklamowa MW.

Boroń Piotr. 2012. „Na przedpolu Bramy Morawskiej – obecność wpływów południowych na Górnym Śląsku i zachodnich krańcach Małopolski we wczesnym średniowieczu”. *Historia Slavorum Occidentis* 3 (2): 36–66.

Chrząszcz Johannes. 1897. „Der Heilige Adalbert, Bischof und Märtyrer”. *Schlesisches Postoralblatt* 18 (7): 65–69.

Długosz Jan. 2009. *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Księga 5. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Gottschalk Joseph. 1933. „Das älteste oberschlesische Kreuzreliquiar”. *Der Oberschlesier* 15 (2): 66–69.

Idzikowski Franciszek. 2002. *Opole. Dzieje miasta do 1863 r.* Tłum. Alfons Skoberla. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

- Kaźmierczyk Józef. 1975. Czasy najdawniejsze. W *Opole. Monografia miasta*. Red. Władysław Dziewulski, 28–55. Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- Kłoczowski Jerzy. 1965. *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV w.* Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kóčka-Krenz Hanna. 2017. „Archeologia o początkach chrześcijaństwa w państwie Piastów”. *Kwartalnik Opolski* 53 (1): 65–74.
- Kucharz Edward. 1997. Ślady św. Wojciecha na opolskiej ziemi. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Kucharz Edward. 1998. *Opolski kościół na Górze*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Kuhn Walter. 1984. Die zweimalige Lokation von Oppeln und die Besiedlung des nordöstlichen Oberschlesien im 13. Jahrhundert. W *Neue Beiträge zur schlesischen Siedlungsgeschichte* (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte 23). Red. Walter Kuhn, 244–270. Sigmaringen: J. Thorbecke.
- Linde Samuel Bogumił. 1809. *Słownik języka polskiego*. T. 2. Cz. 1: M–O. Warszawa: Drukarnia Księży Pijarów.
- Łowmiański Henryk. 1958. „O identyfikacji nazw Geografa Bawarskiego”. *Studia Źródłoznawcze – Commentationes* 3: 9–58.
- Ogiolda Krzysztof. 2018. *Tajemnice opolskiej katedry*. Opole: Wydawnictwo Świętego Krzyża.
- Pobóg-Lenartowicz Anna. 2017. „Saint Adalbert – the Apostle of Silesia”. *Folia Historica Cracoviensia* 23 (1): 91–103.
- Popłonyk Urszula. 1970. *Opole*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Schiedlauský Günther, Hartmann Rolf, Eberle Hilde. Wyd. 1939. *Die Bau- und Kunstdenkmäler des Stadtkreises Oppeln*. Breslau: W.G. Korn.
- Schramek Emil. 1916. *Das Kollegiatstift zum Heiligen Kreuz in Oppeln zugleich Geschichte der katholischen Pfarrkirche zum Heiligen Kreuz in Oppeln*. Oppeln: Erdmann Raabe.
- Steinert Alfred. 1924. *Oppelns Werdegang. Ein kurzer Abriß der Stadtgeschichte, auf Grund archivalischer Quellen und einschlägiger Literatur*. Oppeln: Erdmann Raabe.
- Wahner Ernst. 1868. *Ist der hl. Adalbert, Bischof von Prag, aus seiner Missionsreise zu den heidnischen Preußen oder vielleicht ein andermal in Oppeln gewesen? Ein Beitrag zur Geschichte des genannten Heiligen*. Oppeln: Erdmann Raabe.
- Welc Henryk. 2016. *Kazimierz I Opolski i jego czasy*. Opole: Wydawnictwo Nowik sp. j.
- Zalewski Zbigniew. 2004. „W rocznicę poświęcenia katedry”. *Gość Niedzielny* 81 (46): VIII (Gość Opolski).
- Zimmermann Friedrich Albert. 1784. *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*. T. 3. Brieg: Johann Ernst Tramp.

